

Подобные формулировки свидетельствуют о возможных злоупотреблениях азовских воевод в отношении таможенных доходов. Располагаясь далеко от центра страны, местная азовская администрация могла чувствовать свою безнаказанность, стремиться воспользоваться находящимися в практическом распоряжении довольно крупными денежными средствами.

Выводы по данному исследованию и перспективы дальнейших исследований в этом направлении. Несмотря на все возникающие сложности, азовская таможенная служба на рубеже XVII–XVIII вв. постепенно налаживала свою работу. Необходимо отметить особый государственный контроль этой стороны жизни азовского населения. Первые азовские воеводы по всем возникающим вопросам в отношении организации таможенных сборов обязательно отписывались в Москву²⁶. “Без государева указа не велено”, – именно такой формулировкой подытоживались все указания, содержащиеся в петровских грамотах.

В заключение следует отметить, что история азовского таможенного и питейного управления ещё не становилась темой самостоятельного исторического исследования. Такие вопросы, как функционирование откупной системы в Азове, преемственность первоначально созданной таможенной системы управления до 1712 г. и системы, созданной после возвращения Азова Османской империи, функционирование таможенных и кабацких служб Азовской губернии, всё ещё ждут своего исследователя.

УДК 94(477.7) “17”

**СУДОВІ МАТЕРІАЛИ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ІСТОРІЇ КУПЕЦТВА ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII ст.**

О. М. Посулько

**(Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ)**

Стаття присвячена характеристиці документів судових установ Катеринославської губернії останньої чверті XVIII ст., які стосуються історії купецтва даного регіону. Справи Катеринославського совісного суду, Катеринославського верхнього земського суду зберігаються нині в Державному архіві Дніпропетровської області. Вони дають уявлення про майно купців (описи із заповітів, претензії на спадщину), про їхній крам і його види, обсяги торгівлі, торгові зв'язки. Також є можливість встановити прізвища купців з різних міст регіону. Особливо цінні відомості про повсякденне життя купецтва, що нині є предметом інтересу дослідників цього соціального прошарку.

Ключові слова: купецтво; Південна Україна; Катеринославський совісний суд; спадщина, повсякдення.

© О. М. Посулько, 2015

²⁶ Жиброва Т. В. “Без государева указа не велено”: из истории Азовского таможенного управления на рубеже XVII–XVIII веков (тезисы) // Власть и общество: практики взаимодействия и конфликты: материалы Девятой региональной научной конференции (г. Воронеж, 2 февраля 2015 г.) / под общ. ред. В. Н. Глазьева. – Воронеж, 2015. – С. 25–28.

The article is devoted to the characterization of the Katerinoslav province judiciary documents last quarter of the 18th century related to the history of the merchants in the region. The Katerinoslav chancery court cases and Katerinoslav territory court cases are keeping in the State Archive of the Dnipropetrovsk region now. It give an idea about merchants property (descriptions of testaments, inheritance claims), their merchandise and its types, trade volumes, commercial relations. It is also possible to establish the merchants names from different cities in the region. Nowadays, information about merchants daily life is especially valuable, which is the subject of interest to research this social stratum.

Key words: *merchants; the South of Ukraine; the Katerinoslav chancery court; inheritance; testament; daily life.*

Постановка проблеми. Соціально-економічна проблематика в сучасній україністиці набуває значної актуальності. Історія торгівлі, підприємництва, а також увага до різних соціальних верств, які відіграли суттєву роль у модернізаційних процесах на українських землях останньої чверті XVIII – початку XX ст., займає своє місце серед новітніх досліджень. Тому не викликає сумніву потреба вивчення купецького стану України в різні періоди його існування.

Науковці, які ґрунтовно займаються історією українського купецтва, наголошують на наявності значних прогалин у дослідженні вказаних проблем, оскільки тривалий час вони перебували на периферії наукових інтересів. Крім того, є нагальна потреба розширення й актуалізованої джерельної бази ¹.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що за останній час з'явилося чимало публікацій з даної тематики. Так, досить ретельно опрацьовані дослідниками історіографічні питання стосовно українського купецтва взагалі й окремих сюжетних напрямків зокрема ². Спостерігається інтерес до вивчення правових основ його існування, участі в економічному житті, регіональної специфіки, повсякдення вказаного соціального прошарку тощо ³.

¹ Левченко Л. Л. Купецтво Півдня України кінця XVIII – початку XX ст. : огляд архівних фондів за темою // Наукові праці. Національний університет “Києво-Могилянська Академія”. Миколаївська філія. – Миколаїв, 2006. – Т. 62. – Вип. 49. – С. 120; Гедьо А. В., Зеніна А. В. Повсякденне життя купецтва Півдня України кінця XVIII – початку XIX ст. в статистичних виданнях та працях XIX – початку XX ст. // Історичні і політологічні дослідження: науковий журнал. Донецький національний університет, історичний факультет. – 2013. – № 4 (54). – С. 7–16.

² Гуржій І. О. Історія купецтва м. Києва: історіографія проблеми // Гуманітарний вісник. Серія “Історичні науки”. – 2011. – Число 17. – Вип. 3. – С. 74–82; Сигида Г. А. Південноукраїнське купецтво першої половини XIX ст.: історіографічні питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua>; Шериун Т. Купецтво Херсонської губернії в кінці XVIII – на початку XIX ст.: історія вивчення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zavantag.com>

³ Головка Ю. Купецтво на митній службі на Півдні України (остання чверть XVIII – початок XIX ст.) // Волинські історичні записки : зб. наук. пр. – Житомир : Полісся, 2009. – Т. 2. – С. 17–24; Донік О. М. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.) – К. : Ін-т історії України НАН України, 2008; Сигида Г. А. Купецьке підприємництво в миловарному виробництві на Півдні України в першій половині XIX ст. // Наукові записки : зб. праць молодих вчених та аспірантів. – К. : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2011. – Т. XXIII. – С. 155–160; її ж. Основні форми

Щодо Південноукраїнського краю, то, незважаючи на низку наявних досліджень, гостро стоїть питання залучення нових джерел, оскільки в силу різних катаклізмів ХХ ст. суттєво постраждали архівні зібрання регіону. Особливо це стосується Державного архіву Дніпропетровської області (далі – ДАДО), який колись акумулював колосальну кількість матеріалів Катеринославської губернії, а нині надзвичайно обмежений у інформаційних можливостях стосовно періоду ХVIII ст. Та все ж деякі матеріали волею випадку залишились.

Мета статті. Наша розвідка має, в першу чергу, джерелознавчо-інформативний характер для фахівців з даної теми у її південноукраїнському вимірі. Вивчаючи документи з історії органів судочинства Катеринославської губернії останньої чверті ХVIII ст., ми опрацювали декілька фондів ДАДО, у матеріалах яких у тій чи іншій мірі йшла мова й про купецтво. Вважаємо за потрібне ознайомити науковий загал із основним змістом нижченаведених джерел.

Виклад основного матеріалу. Перша збірка, яка заслуговує на особливу увагу – документи Катеринославського совісного суду. Зазначимо, що така специфічна установа, як совісний суд, була запроваджена згідно з реформою 1775 р. Повноваження його висвітлювала 26 глава “Учреждения для управления губерний Всероссийской империи”⁴. Не будемо давати детальних характеристик, лише зауважимо, що купецькі справи опинялися у совісному суді з двох причин. По-перше, тут розглядалися родинні конфлікти і непорозуміння різного характеру, а по-друге (що пов’язано і з першим) – суд у багатьох випадках мав примирливий характер, а це зумовлювало швидшу процедуру розгляду справ. Рішення ґрунтувалися як на законах, так і на здоровому глузді і згоді обох сторін, і ця можливість дещо швидшого вирішення проблем і приваблювала комерційний люд.

У ДАДО наявні всього 30 уцілених справ Катеринославського совісного суду; 4 з них (а це 13 % від загалу) стосуються купецтва. Як на таку доволі випадкову вибірку, то можна говорити про достатнє представництво цієї соціальної категорії.

Дві справи вирізняються, оскільки вповні розкривають суть роботи совісного суду – вирішення майнових спорів між родичами шляхом примирення. Перша справа – № 8 1788 р. – про розподіл майна між кременчуцькими купцями, братами Харламовими. Подав позов наймолодший, Тимофій, який вважав себе несправедливо обділеним по смерті батька, також купця.

Документи свідчать про статки кожного з представників родини. Так, Гнат Федорович Харламов – купець III гільдії, який мешкав у Бериславі (Кизикермені), де мав будинок. Згадуючи діяльність батька, Тимофій зазначав, що торгівлю батько і брати вели якраз в Кизикермені та Карасубазарі. Наприклад, Гнат продав свого часу в Карасубазарі більше тисячі овець⁵.

торговельної діяльності купецтва Півдня України упродовж першої половини ХІХ століття // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2010. – Вип. XXVIII. – С. 56–60; *Шершун Т. М.* Еволюція правового становища купецького стану Південної України в кінці ХVIII – першій половині ХІХ ст. // Інтелігенція і влада. – 2004. – Вип. 3. Серія: Історія. – С. 72–79 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua>

⁴ Положення про губернії. 1775р. // *Козирев В. К.* Матеріали до історії адміністративного устрою Південної України (друга половина ХVIII – перша половина ХІХ ст.) – Запоріжжя, 1999. – С. 76–78.

⁵ Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф. 467. Катеринославський совісний суд. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 4, 14 зв.

Особливо цікавою є виписка, складена Тимофієм про відомі йому оборудки братів на батьківські кошти. З документа складається враження, що найзаможнішим був старший брат, Мусій. Зокрема, згадуються його поїздки в Кизикермен то на 100 возах, то на 22 кінських упряжках. На закупи витрачалися кошти від декількох сотень до 1600 рублів⁶.

Торгували Харламови сіллю, худобою, патокою, медом, господарчими товарами, одягом тощо. Ще один цікавий факт з родинної історії – згадувалося, що батько їх під час поїздки імператриці в Крим у 1787 р. утримував пошту, за що отримав 300 рублів, які нібито були віддані в обіг одному з братів⁷. Позовник Тимофій Харламов почувався ображеним у даних обставинах, вважав, що будинок батьків має дістатися йому як наймолодшому.

У совісному суді було вирішено, що брати мають взаємно обмінятися певними коштами (еквівалентними речами, які залишилися їм у спадок від батька) “...и ни в коемъ суде один на другого искать впредь не должны и жить ему Тимофею на своемъ коште...”, також Тимофій повинен із своїх доходів платити податки і збори⁸. Тобто кожен з братів був окремим підприємцем і одноосібно несе відповідальність перед казною. Мирову угоду підтверджували посередники, а також купці Іван Ковальов, Сава Яковлев, Ілля Калашников⁹.

Інша схожа справа 1796 р. – кременчуцьких купців Тимофія і Якова Рижкових. Яків Савич Рижков, звертаючись до Катеринославського совісного суду з проханням розподілити майно з його братом Тимофієм, зазначав, що останній був кременчуцьким купцем, сам мешкав в Олександрійському повіті і не приїздив у Кременчук для розподілу. Згадувалося, що батько їх родом із Путивля Курського намісництва. Вони – Яків, Тимофій і третій покійний брат Іван – мали спільну “купецьку комерцію”. Від батька в Кременчуці залишився будинок, а також крам: будівельні матеріали (ліси, канати), якорі для байдаків, мідний та олив’яний посуд. Крім того, будівлі: “лавки, амбары, соляные двory”. Родина мала коней, рогату худобу. Примітно, що окремо позовник згадував “иконы ... разные”¹⁰. З тексту незрозуміло, чи ікони були для продажу, чи просто перебували у будинку батьків і становили певну цінність.

Також слід відзначити згадку про “соляні двory”. А. Скальковський у своїй праці “Ярманки, или сухопутные рынки Новороссийского края” вказував, що купці з Кременчука, Крилова традиційно торгували сіллю і мали великі її запаси, облаштовуючи спеціальні місця зберігання. Як він визначив, Крюків був свого роду “депо” солі у регіоні¹¹. Отже, такою “комерцією” займалися і Рижкови.

У відповідь на позов Тимофій Рижков зауважував, що “...упомянутой братъ мой Яковъ Рышковъ со мною не имель да и ныне не имеетъ никакого нажитого обще капитала а такъже движимаго и недвижимаго имения. Хотя онъ и производилъ со мною комерцію чему уже будетъ назадъ четьрнадцатъ летъ, будучи принятъ не яко братъ, а такъ какъ товарищъ и совсемъ сторонній человекъ по зделанному съ нимъ на то письменному обовязательству; однако жъ усмотря въ немъ разные къ ущербу, ане къ

⁶ Там само. – Арк. 14–15.

⁷ Там само. – Арк. 14.

⁸ Там само. – Арк. 23.

⁹ Там само. – Арк. 23 зв.

¹⁰ Там само. – Спр. 24. – Арк. 5.

¹¹ Скальковский А. А. Ярманки, или сухопутные рынки Новороссийского края [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rarebook.onu.edu.ua; 8081/handle/store/2051>. – С. 41–42.

приобретенію капитала ухищренности, мною отрешень”¹². Ми зробили наголос на тому, що співпрацювали брати як партнери. З точки зору тодішнього законодавства це була фактично одна з вимог – індивідуальна відповідальність перед казною (як, до речі, і у попередньому випадку з братами Харламовими). Далі Тимофій зазначав, що якби вони працювали спільно, то відомості про це були б у Кременчуцького магістрата. Більше того, 1785 р. у відсутність Тимофія у Кременчуці Яків пограбував його на декілька тисяч, що стало предметом розгляду у суді, і провина останнього була доведена. Тому Тимофій Савич відмовлявся від розгляду незаконних претензій брата у совісному суді і бажав вирішувати конфлікт формальним чином, на що мав законне право¹³. Останні папери справи – виклик Тимофія до суду і його обсянка з’явившись, але чим все завершилося – невідомо.

До речі, постать Тимофія Рижкова була досить значима свого часу у Кременчуці. Так, у 1799 р. було затверджено проект будівництва будинку Кременчуцької міської управи. У 1801–1803 рр. його будували за підрядом Т. Рижков та “іменитий громадянин” Ф. Привалов¹⁴.

Функція примирення про яку ми згадали як про одну з основних у діяльності совісного суду, “викликала до життя” інші дві справи, у яких фігурує купецтво. Вони дрібніші і менш інформативні, та все ж заслуговують на увагу. Так, справа № 2 присвячена конфлікту елісаветградського купця Зикова з кременчуцьким купцем Павлом Дегтяренком з приводу “насильного отнятия трости и підноса” останнім¹⁵. Примирення фігурантів конфлікту відбулося, срібну тацю було обміняно на вексель, а тростина загубилася. Деякі ж нюанси справи примітні. Російське прізвище елісаветградського купця *Зиков* опосередковано може підтверджувати відомий факт, що значна частина купців Єлісаветградщини були вихідцями з російських старовірів, які переселилися сюди в середині століття. Також відзначимо, що учасник процесу Павло Дегтяренко – неграмотний. Такі вказівки не часто, але зустрічаються. З точки зору сучасної людини навіть дивно, яким же чином велися справи, якщо людина була неписьменна? Адже навіть самі судові справи свідчать про значний розвиток вексельного права, що вже вимагало знання грамоти, не кажучи про ведення обліку комерційним обладкам. Але це зайвий раз підтверджує тезу, що значна частина українського купецтва походила з селян¹⁶.

Справа № 27 стосувалася тультського зброяря Бориса Баташова і кременчуцького купця Лашчєєва. Борис Баташов скаржився, що свого часу Лашчєєв доручив йому бути повіреним у його конфлікті з кременчуцьким купцем Юрієм Капукараном. Баташову нібито обіцялося “пару плащів немецкого сукна” на 35 рублів і 5 рублів на поточні витрати. Але Капукаран порозумівся з Лашчєєвим (шляхом дачі векселя), і Баташов залишився без винагороди. Марко Якович Лашчєєв пояснював, що умови договору були інші, і відмовлявся судитися у совісному суді¹⁷.

До речі, незвичайне прізвище *Капукаран* викликало у нас інтерес, і в результаті пошуків вдалося знайти серед учасників війни 1812 р. Олександра *Юрійовича* Капукарана, вихідця з Полтавщини. Є всі підстави говорити про прямого нащадка вищезгада-

¹² ДАДО. – Ф. 467. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 5–5 зв.

¹³ Там само. – Арк. 6.

¹⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.okraina.net.ua>

¹⁵ ДАДО. – Ф. 467. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 1.

¹⁶ *Гедьо А. В., Зєніна А. В.* Повсякденне життя купецтва Півдня України ... – С. 9.

¹⁷ ДАДО. – Ф. 467. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 1, 4.

ного кременчуцького купця, оскільки балканське прізвище *Капукаран* виявилось надзвичайно рідкісним. Штабс-капітан 11 Єгерського полку Олександр Юрійович був учасником Бородинської битви, нагороджений орденом Святого Володимира 4 ступеня¹⁸. Дослідники війни 1812 р. зазначають, що хоча купці позбавлялися рекрутського обов'язку, але у війні 1812 р. порушувалися ці правила, і у битві під Бородіно 0,5 % офіцера були вихідцями саме з цього соціального прошарку¹⁹.

Деякі справи, які стосуються інших проблем, можуть також опосередковано давати додаткову інформацію до історії купецтва регіону. Такою є, наприклад, справа першого губерньського предводителя дворянства К. М. Лалоша про поділ спадку його покійної дружини. Особливо цікавим виявився реєстр витрат дружини за певний час. Серед іншого згадуються поїздки на ярмарки: Троїцький до Харкова, Воздвиженський до Полтави, а також в Ромни. Є дві вказівки про купівлю товарів у лавці харківського купця Карпова на загальну суму 898 рублів у 1780–1781²⁰. Карпови – відома купецька родина. Сім'я Дорофія Карпова приїхала до Харкова за одними даними з Кременчука, за іншими – з Єлисаветграду. На початку XIX ст. брати Карпови – Костянтин, Артем, Федот – стають одними з найбагатших у регіоні. Деякі місця Харкова пов'язані з їх діяльністю, наприклад, Карповський сад²¹. Отже, бачимо, що заможні поміщики були і справді “постійними клієнтами” цих комерсантів.

Також названий реєстр “перегукується” з попередньо охарактеризованими матеріалами. Так, на Роменському ярмарку у 1775 р. покійна Лалашева дружина набрала краму під вексель на 1624 рублі у пупивльського купця Рижкова²². А у справі братів Рижкових зазначалося, що батько їх – пупивльський купець²³.

Логічно з матеріалами совісного суду пов'язана одна із справ фонду № 375 (Катеринославський верхній земський суд), яка виявилася реєстром цивільних справ, що вирішувалися у 1784, 1786 рр. у Катеринославському совісному суді і були перенаправлені в Чернігівську губернію (очевидно на зберігання)²⁴. У даному випадку купецтво – майже “головний герой”. Так, з 23 справ 1784 р. купці фігурують у 14; з 38 справ 1786 р. – 20 за їх участю. В основному мова йде про кременчуцьких купців, і їх чимало: Василь Татарінов, Тимофій Сапунов, Сергій Соколовський, Андрій Чертков, Іван Гончаров, Т. Соколов, Петро Каковкін, Григорій Широковський, Юхим Садовніков, Павло Самбурський, Ф. Пивоваров, Г. Щербаков, Гаврило Ліфанов, Бірюков, Іван Протодіаков, Степан Аришніков, Євтей Смірнов, Травін, Ситеєв, вищезгадані Лашеев та брати Рижкови. Також називаються полтавський Омелян Марущенко, криловський Юхим Скорняков, кривківський Купрієнко, псковський Артемій Серебряніков, курський Михайло Фарапонов; калузькі Леваков, Горін; ніжинські греки-купці Мировіти, Дмитро Араклієв; “морской грек” Єрей Петров²⁵.

¹⁸ Целорунго Д. Г. Офицеры русской армии – участники Бородинского сражения: историко-социологическое исследование. – М. : Калита. – С. 258.

¹⁹ Там само. – С. 91–92.

²⁰ ДАДО. – Ф. 467. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 5 зв., 6.

²¹ Плахтій І. С. Меценати Слобідської України – благодійники рідного краю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ic.ac.kharkov.ua>

²² ДАДО. – Ф. 467. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 6.

²³ Там само. – Спр. 24. – Арк. 1.

²⁴ Там само. – Ф. 375. – Оп. 1. – Спр. 4.

²⁵ Там само. – Спр. 4. – Арк. 1–5.

Як відомо, купці займалися не лише торгівлею, але й підрядами – згадується поставка “гарячого вина”, канатів у казну, будівництво, але один із примітних – у 1786 р. купець А. Чертков позивався проти капітана Байдака – Чертков возив солдатських дружин в Костянтиноград та інші міста, за що з ним не розраховувались²⁶.

У матеріалах судів “формальних” не так багато справ купців, у яких, вірогідно, не було можливості витратити час на судову тяганину. Та все ж деякі справи, навіть за умови недостатньої збереженості джерел, стосуються цих комерсантів.

Одна зі справ Катеринославського верхнього земського суду розповідає про вже завершене судочинство за позовом купця Йосипа Секіріна проти корнета Якова Кириленка, який знищив пасіку позовника²⁷. Документи справи охоплюють п’ятирічний термін – 1790–1795 рр. Йосип Секірін – син купця І гільдії Івана Секіріна з Курщини – закупив бджіл і поставив вулики людям на поля. Яків Кириленко – поліцейський писар – на одну пасіку здійснив наїзд і побив вулики, мед забрав. Миргородський повітовий суд вирішив продати “с публичного торгу” майно Кириленка, але не Якова, а його батька – Степана, на що останній і скаржився до Катеринославського верхнього земського суду. З продажу майна 125 руб. постраждалому купцю повернули, а ще 124 руб. 88 коп. мали б²⁸.

Зрештою справа перетворилася на родинну сварку Кириленків (синові здавалося, що батьки йому мало виділили родинного майна; батько був обурений, що з його власності забирають борги). Останні резюме судів зводилися до того, що продаж майна вже частково здійснений, і це безповоротно, натомість слід подбати про повернення іншої частини боргу. У цій справі досить показовою є діяльність Секіріна – сам він походив з курського купецтва, займався ж комерцією на Миргородщині.

Якщо говорити про інші збірки ДАДО, слід згадати і матеріали Новоросійської палати суду і розправи²⁹. Як відомо, згідно з катерининською судовою реформою 1775 р., як вищі губернські судові установи існували всестанові палати цивільного та кримінального суду. Вони були апеляційними і ревізійними інстанціями по відношенню до верхнього земського суду, верхньої розправи і губернського магістрату (тобто установ, які мали становий характер)³⁰. По смерті Катерини II імператор Павло, багато в чому заперечуючи реформи матері, запровадив нову структуру – палату суду і розправи, яка перебрала на себе функції всіх вищеназваних одиниць. Крім того, і назва Катеринослава була замінена на Новоросійськ, відповідно і з’явилася Новоросійська палата суду і розправи, хоча деякі справи, які сюди потрапляли, розпочато у нижчих інстанціях було раніше. У період 1797–1801 рр. вони подавалися на остаточне затвердження (ревізію) до вказаної палати I-го і II-го департаментів (кримінальних і цивільних справ)³¹.

Серед справ, які уціліли, майже всі кримінальні. Крім того, зберігся саме комплект, який відноситься до Криму. Стосовно купецтва – це два пограбування торговців. Одна справа прислана до палати з Маріупольського повітового суду, інша – з Перекопського³². У першому випадку постраждалий – маріупольський грек

²⁶ Там само. – Арк. 1 зв.

²⁷ Там само. – Ф. 375. – Оп. 2. – Спр. 32.

²⁸ Там само. – Арк. 29 зв.

²⁹ Там само. – Ф. 859. Новоросійська палата суду і розправи. М. Новоросійськ.

³⁰ Положення про губернії. 1775 р. – С. 18.

³¹ *Посунько О.М.* Діяльність органів юстиції на Катеринославщині в останній чверті XVIII – першій половині XIX століття // *Історія і особистість історика: зб. наук. праць, присвячених 60-річному ювілею професора Г. К. Швидько.* – Дніпропетровськ : НГУ, 2004. – С. 190.

³² ДАДО. – Ф. 859. – Оп. 1. – Спр. 33, 40.

С. Хаджипов. Його робітники їздили на волах у степ за сіном і нібито були пограбовані трьома ногайцями. Останні ж свідчили, що знайшли волів у степу і доказом їх невинуватості був той факт, що цих волів вони пригнали в село до свого поміщика³³. Хаджипов же претендував ще на декілька голів худоби. Маріупольський суд виніс вирок (який потребував затвердження): публічно ногайців випороти, вирвати ніздрі і вислати до Нерчинська. Але палата суду і розправи заперечила таке рішення: мовляв, у купця немає доказів щодо наявності ще декількох голів худоби; ногайці добровільно привели волів, яких знайшли у степу; отже, їх відпустили додому. А Хаджипову рекомендували у випадку збору достовірніших доказів вини останніх знову звертатись до суду³⁴.

У перекопських степах справа була такою: татарський купець III гільдії Ага Аблікиримов поїхав до чабанів на закупівлю овець. По дорозі на нього здійснили напад троє підданих поміщиці Міріної, які Аблікиримова з помічниками зтягли з возів, “били немилосердно плетьми”, забрали 30 руб. і деякі речі³⁵. У суді достатніх доказів вини названих розбійників не побачили, й було винесено вердикт: якщо Аблікиримов надасть переконливіші докази, тоді знову буде судовий розгляд³⁶. Цей вирок підтвердив і I-й департамент Новоросійської палати суду і розправи.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, навіть із тієї незначної кількості судових справ останньої чверті XVIII ст., які збереглися у державному архіві Дніпропетровської області, можливо отримати певні уявлення про місце купецтва у соціально-економічному житті регіону в зазначений період. Справи купецтва – це в основному майнові спори, й часто всередині родини. Об’єктивні потреби розподілу спадку збігалися і з державно-правовими настановами часу. Згідно з міським положенням 1785 р., належність до купецького стану перестала бути спадковою; кожна особа, яка займалась комерцією, самостійно сплачувала збори з оголошеного капіталу³⁷.

Також дослідники наголошують на тому, що держава намагається у вказаний період створювати нормативно-правову базу для комерційної діяльності, аби зобов’язання виконувалися, а збитки відшкодовувалися³⁸. Розглянуті нами справи також підтверджують широке розповсюдження вексельного права, звернення до суду з приводу відшкодування збитків, популярність швидкого порозуміння шляхом мирових угод.

Охарактеризовані документи дають певну інформацію для складання узагальнюючого портрета купця вказаного періоду в регіоні з точки зору його національної приналежності, майнового цензу, освітніх характеристик, спеціалізації. Все це дасть змогу деталізувати загальну картину соціальної історії Південної України, яка ще чекає на свого дослідника.

³³ Там само. – Спр. 33. – Арк. 3, 4.

³⁴ Там само. – Арк. 15 зв.

³⁵ Там само. – Спр. 40. – Арк. 2.

³⁶ Там само. – Арк. 13 зв.

³⁷ *Шершун Т. М.* Еволюція правового становища купецького стану Південної України в кінці XVIII – першій половині XIX ст. – С. 73.

³⁸ *Гуржій О. І.* Купецький стан на Лівобережній і Слобідській Україні в другій половині XVII – у XVIII ст.: проблеми становлення та розвитку // Український історичний журнал. – 2004. – № 3. – С. 19.